

Artiklid

Esimese presidendi viimne teekond kodumulda algas uskumatult

21.10.2010 00:00

Margus Haav, toimetaja

Prindi

Täna kaksikümne aastat tagasi sängitati Tallinnas Metsakalmistul viimaks kodumulda Eesti Vabariigi esimene president Konstantin Päts.

Riigivanem Konstantin Päts istutas 1931. aasta oktoobris esivanemate mälestuseks Holstre valda Rebase külla oma vaarisa sünnitalu Pätsiveskile tamme. Just Pätsuveski järgi sai suguvõsa ka perekonnanime.
Foto: arhiiv

Kirikukoori laulu saatel lasti presidendi tammepuust kirst kella 17.11 hauda. Lipuvardad langetati viimse austuse avaldamiseks. Üks osa ajaloost oli taas koju jõudnud.

Viljandimaa juurtega presidendi surma kohta oli pikka aega liikvel mitu versiooni. Kaheksakümneaastasest Pätsi hoiti 1954. aasta lõpul suure saladuskatte all Viljandi lähistel Jämejala haiglas, kuid kuhu kadusid presidendi jäljed 1954. aasta 31. detsembril, oli pikka aega saladus. Ajalehest «Edasi» läks omal ajal liikvele õige veider kumu, mille järgi Päts olla surmud hoopis Mõisaküla vanadekodus.

Tõde hakkas selguma 1988. aasta teisel poolel. Kummalisel kombel jõudsid esimesena õigetele jälgedele vanad sõbrad, endised kõrged julgeolekuohvitserid, nüüdseks manalase varisenud alampolkovnik Valdur Timusk ja erumajor Henn Latt. Just nemad tõid avalikkuse ette andmed Eesti Vabariigi presidendi viimase eluperioodi kohta.

«Sakala» kohtus ühel sügispäeval Henn Latiga, kes oli säilitanud ohvitserirühi ning terava ja tähelepaneliku pilgu. Latt meedias just tihti sõna ei võta. Ometi oli tema see, kes jõudis kadunud presidendi jälgedes esimese uurijana Kalinini oblastis asuvasse Buraševosse ning seal asuvasse Maksim Litvinovi nimelisse psühhoneuroloogiahaiglasse.

Samas kohas käis Latt koos kaaslastega möödunud suvel, seega 22 aastat hiljem, vaatamas, kuidas on läinud inimestel, kes neid esimese ekspeditsiooni aegu abistasid.

Kes siis öieti on Henn Latt? Kas kunagiste parteikaaslaste hirmutegusid siiralt heastada püüdnud, õigel ajal õigesse kohta sattunu või hoopis osav manipulaator? Või on ta lihtsalt elu näinud eakas mees, kellel pole enam midagi kaotada ning kes soovib südant puistata ning rääkida järeltulevatele põlvedele oma lugu?

Sületäis legende

Peagi 70-aastaseks saava mehe jutt on pikk ja põhjalik. Ta valib hoolega sõnu ning on kuupäevi ja kellaaegu nimetades piinlikult korrektned. Oma minevikust ei tee aastatel 1963–1980 KGB-s töötanud Henn Latt mingit saladust.

«1980. aastal läksid meie teed lahku – pealegi veel nõnda, et jäin ilma sõjaväepensiooni õigusest,» jutustab ta.

Henn Latt kinnitab, et aastal 1980 ei osanud keegi isegi unes näha Nõukogude Liidu lagunemist ning vabatahtlikult KGB-taolise kurjakuulutava organisatsiooni ridadest lahkumine tähendas oma tulevikule jämeda ja rasvase kriipsu pealetõmbamist.

Nii läkski. Keskkomitee ideoloogiapleenumil nimetas parteijuht Karl Vaino Henn Latti Eesti NSV ideoloogiaprobleemiks number üks.

«See oli mulle surmaotsus: keskkomiteega võidelda polnud võimalik,» meenutab Latt, kes pidi päevapealt loobuma ühe Tallinna tehnikumi direktori ametikohast. Ta jutustab kuival, erilise vihata, et Tallinnas ei söandanud keegi teda enam tööle võtta. Seepärast asus erivaljaõppe saanud mees tööle Rakvere rajooni Triigi ja Simuna kolhoosi varustajana.

Aastad möödusid ning hävimatuna tundunud impeerium hakkas pisitasa õmblustest käriseema. Eestis kogus jõudu Rahvarinne.

Latt mäletab, et oli sel ajal ühiskondlikult väga aktiivne. «Mul on selgelt meeles, kuidas Trivimi Velliste küsis 1988. aasta öölaulupeol kolmesaja tuhande inimese ees peetud kõnes, kuhu on stalinistid peitnud meie kunagised riigijuhid. «Me tahame nende haudadele lilli viia,» lausub ta.»

See tekitas Latis üleva tunde. «Näis, et rahvas oleks vajaduse korral läinud kuhu iganes kui üks mees – vaimustus oli nii suur.»

Ta ütleb, et sealsamas küpseski temas mõte selgitada välja, kus on leidnud viimse puhkepaiga Eesti Vabariigi esimene president Konstantin Päts.

Kõigepealt otsustas Latt kontrollida Tveri varianti. Ta tegi selle ettepaneku kunagisele kolleegile, 1983. aastal KGB-st lahkunud Valdur Timuskile. Latt ise viibis toona endiselt EKP keskkomitee juhtide Karl Vaino ja Rein Ristlaane eest maapaos, omal ajal polkovnikupaguniteni välja jõudnud Timusk oli pensionär.

«Infot oli liikvel ohtralt ning legende leidis mitmesuguseid,» räägib Henn Latt, kes hakkas eeltööde kõrval korjama sõidu- ja kuluraha. Seda teenis ta omakasvatatud kartuli, porgandi ja tilli müügist. Erilist indu andis kuuludus, nagu oleks Tveris eesti turistidele näidatud koguni presidendi hauaplatsi. Kuuldusi ringles nii- ja naasuguseid – üks tõepärasem kui teine.

Doktor Gusseva

Ühel 1988. aasta oktoobripäeval jõuti viimaks sinnamaale, et Henn Latt sai oma pikap-Moskvitsile hääled sisse panna. Pikk teekond võis alata. Varustajakogemus õpetas otsijat ekspeditsioonile kaasa võtma mitmesugust proviant, sealhulgas vedelat valuutat ehk piiritust.

«Tveris selgus muidugi, et asjad on hoopis teistmoodi, kui olime ette kujutanud: meid ei

See artikkel tõi
Margus Haavale 2010.a
panema artikli eest
5000 krooni
ja Sakala kirjeldama

Mulle maht. Kõni
vähemalt Kõni - Viikandi
sõngipileit